

УДК 8.82.0

DOI: 10.32403/978-966-322-528-9-2021-152-156

Катерина Гаврилюк

Науковий керівник: Тетяна Ус

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОЯВУ ТА СПОСОБИ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ САМВИДАВУ, ЙОГО ТЕМАТИЧНА ТА КОМУНІКАТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ

У публікації проаналізовано та аргументовано, з якою метою явище самвидаву продовжує функціонувати в XXI столітті. Розглянуто основні осередки самвидавничої діяльності, що існують в Україні та за її межами. Висвітлено принципи діяльності онлайн-платформ самвидаву, оскільки популярність електронних видань серед реципієнтів в останні роки активно зростає. Подано порівняльну таблицю, де описано, як змінилася тематична, комунікативна спрямованість та способи розповсюдження самвидаву за Радянських часів та в XXI столітті.

Ключові слова: самвидаву, альтернативний засіб поширення інформації, фензін, соціальні мережі, онлайн-платформи, цензура.

Kateryna Havryliuk

Academic adviser: Tetyana Us

MODERN FORMS OF MANIFESTATION AND METHODS OF DISTRIBUTION OF SAMIZDAT, ITS THEMATIC AND COMMUNICATIVE ORIENTATION

The present publication analyzes what purpose the phenomenon of samizdat continues to function in the XXI century. The main centers of self-publishing that exist in the Ukraine and abroad have been

investigated. The principles of action of online samizdat platforms have been considered, because Internet publications and electronic books become more successful in recent years. In the publication also has been provided a comparative table, which describes how the thematic and communicative orientation, methods of distribution of samizdat have changed during the Soviet Union and in the XXI century.

Key words: *samizdat, alternative source of information, fanzine, social networks, online platforms, censorship.*

Самвидав у сучасному житті висвітлюється як суто історичне явище. Він був поширений за часів Радянського Союзу, коли існувала проблема жорсткої цензури у книговиданні та ЗМІ, письменники та громадські діячі страждали від утисків з боку влади за бажання висловити свої думки. Самвидав розповсюджувався нелегально. Це були книги, брошури, газети, в яких порушувалися питання національно-політичного характеру. Проте на сучасному етапі явище самвидаву змінило свою тематичну спрямованість.

Історія витоків українського самвидаву та його діяльність вже висвітлювались у працях науковців. Мельникова О. С. [6] у своїй статті подає інформацію щодо осередків самвидаву та способів його поширення в Радянській Україні; Бажан О. Г. [2] наголошує, що самвидав став явищем, яке впливало на соціальний та політичний устрій країни, сприяло розповсюдженню поглядів, які й формують українську націю; Спанатій О. С. [8] у статті розглядає хронологію самвидавничих документів; Обертас О. Є. [7] у монографії якнайповніше розглядає самвидав від початку його становлення до формування як самостійного явища.

Проте тема функціонування самвидаву в XXI столітті досі залишається відкритою. Потребують дослідження сучасні форми прояву самвидаву та способи його розповсюдження, визначення тематичної та читацької спрямованості.

Метою дослідження є виокремити основні осередки розповсюдження самвидаву на сучасному етапі, визначити його формати та цілі, з якими у XXI столітті поширюють лі-

тературу самвидаву, порівняти всі перераховані характеристики з самвидавом за часів Радянської України.

На сьогодні самвидав — це незалежні, різні за тематикою, форматом та способом розповсюдження видання. Більшість з них виражають індивідуально-художній потенціал і є суто творчими амбіціями автора.

Одним із найвідоміших форматів сучасного самвидаву є фензін — видання, що випускається малим тиражем для задоволення потреб певної групи реципієнтів. Можуть мати будь-який формат і спосіб розповсюдження, створюватись на електронних пристроях, чи в рукописному варіанті, зшиватись власноруч чи відтворюватись за допомогою поліграфічних засобів. Якщо фензін потребує поліграфічних послуг, то замовники видають проект власним коштом або за допомогою добровільних читацьких внесків.

Такі видання дозволяють авторам-початківцям розповсюджувати свою творчість без втручання сторонніх спеціалістів, чия думка щодо матеріалів може відрізнитися від авторської. Проте ця проблема не є нагальною, оскільки в Україні цензура заборонена Конституцією [4].

В Україні самвидав поки що не настільки розповсюджений, як в Європі. Так, у Берліні є видавництво «Motto» [3], яке активно підтримує самвидав: видає фензіни з творами молодих авторів і художників, організовує видавничі ярмарки. Лондонське видавництво «Self Publish, Be Happy» [5] видає книги, присвячені фотографіям, влаштовує фотовиставки та лекції з метою підтримки культури фотографії у світі.

Надихаючись європейськими прикладами, українська молодь теж створює власне культурне середовище — Аріанна Хмельнюк та Тарас Гимирович у 2013 році створили видавництво «Niice» [9], головною метою якого стала актуалізація «самопливних» арт-видань з-за кордону.

У соціальних мережах теж можна реалізовувати фензіни. Такий спосіб поширення самвидаву є набагато доступнішим для реципієнтів та дешевшим для авторів. У мережі

діють спеціальні платформи самвидаву, на яких автори можуть публікувати свої роботи безкоштовно. Однією з таких платформ є Wattpad [1] — канадський проєкт, створений 2006 року. Користувач має можливість писати власні матеріали та завантажувати їх на сервіс. Такі платформи мають переваги, але сприяють виникненню й поширенню неякісного контенту в Інтернеті. Деякі опубліковані на платформі твори досягли такого успіху, що видавці виявили бажання співпрацювати з авторами.

За результатами проведеного дослідження охарактеризовано явище самвидаву на сучасному етапі та зроблено порівняльну характеристику щодо його функціонування за Радянських часів і в XXI столітті (табл. 1).

Таблиця 1

*Відмінності функціонування самвидаву
(Радянські часи — XXI століття)*

Характеристика	Самвидав XXI століття	Самвидав часів Радянської України
Спосіб розповсюдження	Є засобом поширення мистецьких творів без дотримання стандартів та без втручання сторонніх спеціалістів; може розповсюджуватися за допомогою електронних носіїв.	Розповсюджувався підпільно, нелегально, на мітингах, таємних зборах; не мав чіткої періодичності виходу; через постійні переслідування державою поширювався й за кордоном.
Тематична спрямованість	У сучасних умовах самвидав виражає творчі амбіції автора; побутує в різних сферах мистецтва; відійшов від «текстового» формату, може бути представлений суто ілюстрованими чи фотороботами.	Альтернативний засіб поширення інформації політичного характеру; на початку становлення був представлений переважно промовами та зверненнями, згодом почали випускати періодику.
Комунікативна спрямованість	Поширення мистецтва в суспільстві; створення естетичного впливу на людей; мета – викликати емоції.	Пропаганда певної ідеології; вплив на суспільство з метою трансформації тоталітарної системи держави.

Звідси можна висновувати, що з 1960–1980-х років, коли існував «вимушений» самвидав, його спосіб поширення, мета розповсюдження та тематика докорінно змінилися. Із запровадженням у світі прогресивних технологій публікація та реалізація творів стала доступнішою, а, зважаючи на політичне становище в країні, нагальна потреба в незалежних засобах масової комунікації зникла, оскільки закони про цензуру втратили свою чинність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Wattpad. URL: <https://www.wattpad.com/> (дата звернення: 15.02.2021).

2. Бажан О. Г. «Самвидав» як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80-х роках // «3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ». № 1–2. 1998. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bazhan_Oleh/Samvydav_iak_zasib_poshyrennia_obiektivnoi_informatsii_pro_Ukrainu_v_6080-kh_rokakh/ (дата звернення: 08.02.2021).

3. Берлінське видавництво «Motto». URL: <http://www.mottodistribution.com/site/> (дата звернення: 09.02.2021).

4. Закон України. Стаття 24. Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20170101#n151> (дата звернення: 09.02.2021).

5. Лондонське видавництво «Self Publish, Be Happy». URL: <https://selfpublishbehappy.com/> (дата звернення: 13.02.2021).

6. Мельникова О. С. Самвидав як альтернативне джерело інформації в Радянській Україні // Наукові записки Інституту журналістики. Том 51. 2013. С. 107–110. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzizh_2013_51_25.pdf. (дата звернення: 08.02.2021).

7. Обертас О. Є. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і — початок 1970-х років) : монографія / Передм. М. Коцюбинської; післям. О. Зінкевича. Київ : Смолоскип, 2010. 300 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Obertas_Oles/Ukrainskyi_samvydav.pdf (дата звернення: 09.02.2021).

8. Спанатій О. С. Український самвидав 1956–1965 рр. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. 2010. Вип. 2. С. 101–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2010_2_9 (дата звернення: 08.02.2021).

9. Українське видавництво «Niice». URL: <https://www.facebook.com/NiicePublishing> (дата звернення: 09.02.2021).